AȚÂȚ^{2} (focul) 'j'atisse le feu'[370] ÎN *ALRR. SINTEZĂ*

MĂDĂLINA SPĂTARU-PRALEA[1]
Facultatea de Litere, Universitatea din Bucureşti

AȚÂȚ^{2} (FOCUL) 'J'ATISSE LE FEU'[370] DANS L' *ALRR. SYNTHÈSE*

Résumé

Cet article offre une courte analyse étymologique, phonologique et géolinguistique des termes qui représent la notion *AȚÂȚ*^{2} (focul) 'j'atisse le feu' à partir de la liste de référence présentée dans le IIème volume de l'*ALLR Sinteză* (*ALLR. Synthèse*). Les données comprises dans la liste de référence ont montré une grande variété des formes lexicales qui envisage la notion discutée. La diversité des termes est donnée par: a) l'influence des langues slaves voisines ou proche (le russe, l'ukrainien, en Moldavie, et le bulgare, au sud) et de l'allemand dans les régions de l'ouest sur la langue roumaine; la coexistance des éléments latins (*aṭâț*, *aprínd*, *súflu*) avec ceux d'origine étrangère est le résultat du contact linguistique établi entre les populations roumaines et les parleurs de langues slaves ou d' allemand; b) un transfer du sens (la métonymie); différent mots se présentent d'une manière métonymique pour désigner la notion *AȚÂȚ*^{2} (FOCUL) 'J'ATISSE LE FEU'.

Mots-clés: *contact linguistique, distribution géographique, perspective géolinguistique, influence slave, métonymie*

Lucrarea de față îşi propune realizarea unui comentariu al noțiunii *AȚÂȚ*^{2} (focul) 'j'atisse le feu' [370], redată în HARTA 244 în *Atlasul lingvistic român pe regiuni: Sinteză*, coordonator Nicolae Saramandu, colectiv de elaborare: Verginica Barbu Mititelu, Mihaela-Mariana Morcov, Manuela Nevaci, Carmen-Ioana Radu, Daniela Răuțu, Dana-Mihaela Zamfir, Bucureşti: Editura Academiei Române, 2013.

Comentariul va oferi informații referitoare la etimologia termenilor, la sensurile acestora şi la repartiția lor geografică.

[1] **Mădălina Spătaru-Pralea** este asistent la Facultatea de Litere (Departamentul de Lingvistică) a Universității din Bucureşti. Este doctor al Universității din Bucureşti din 2011. Teme principale de interes: gramatică istorică şi dialectală, schimbarea şi variația lingvistică, achiziția/predarea limbii române ca limbă străină. A publicat articole ce au ca subiect achiziția limbii române ca limbă nonmaternă, articole de sintaxă şi dialectologie, recenzii şi prezentări de carte în reviste şi volume colective; e-mail: pralea_madalina@yahoo.com.

BDD-A7019 © 2014 Editura Universității din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:00:59 UTC)

1. Observații pe marginea formelor

La întrebarea care marchează chestiunea [370] *Da, când focul nu arde bine, ce zici că faci când sufli în el ca să ardă cu flăcări*?, pe teritoriul dacoromânesc, au fost înregistrați numeroşi termeni cu variantele lor fonetice şi morfologice.

Cele mai frecvente variante de răspuns sunt termenii *ațâț, aprind* şi *suflu* (atât ca prim răspuns, cât şi ca al doilea sau al treilea). Aceştia sunt urmați de o serie de cuvinte care au în conținutul lor semantic ideea de 'a înteți focul'.

Vom descrie, în continuare, fiecare termen în parte, oferind informații referitoare la etimologia, sensurile şi repartiția lui pe arii geografice.

1.1. Ațâț, cu sensul de 'a aprinde focul sau a-l face să ardă mai bine', provine, probabil, din lat. **attĭtĭāre*, de la *titio* „jar", din latină trecând şi în alte limbi romanice – cf. it. *a(tt)izzare* (calabr. *azzizzari*), prov. *atisar*, fr. *attiser*, sp. *atizar*, port. *atiçar* (vezi ŞDU[7], PEW 163; CDDE 111; REW 769, DAR). Descendența din limba latină este contestată de A. Scriban, care susține că originile acestuia ar fi cuvântul *țâță* şi că ar fi legat de sensurile lui *a alăpta* (SDLR).

Din punctul de vedere al ***distribuției pe regiuni***, termenul ***ațâț*** formează o arie dialectală vastă care cuprinde regiunile Moldova şi Bucovina, Muntenia şi Dobrogea, Oltenia, Banat, Crişana şi Maramureş. În Transilvania, termenul este foarte rar întâlnit (o singură înregistrare, ca primă variantă de răspuns: *aț́îț* 246).

În Maramureş şi în Crişana, termenul *ațîț* apare alături de varianta fonetică *ațúț*. Redăm, în continuare, câteva exemple extrase din lista de referință a termenilor: *ațîț focu* 221, 222, 228, 234; *ațîț foc* 223, 230-233, 237; *ațúț* 200 (Maramureş) şi *aț́îț fócu*146, 216; *aț́îț* 102, 114, 118, 124, 134, 207, 213, 214; *s-aț́îță* (3 sg. refl.) 139; *l-am aț́îțát* (perf. c.) 108; *vreu şi-l aț́îț* (conj. prez.) 148; *îl ațúț* 192; *ațúț* 168, 171, 178, 188, 191, 200, 103 (Crişana).

Ațîț apare în variație liberă, în toate regiunile, cu sinonimele sale *apŕind* şi *súflu*.

1.2. Aprínde, cu sensul 'a face să ardă focul', provine din lat. *apprĕndĕre*, de la *apprĕnhĕndĕre* (Şăineanu 1887: 181, CDDE 1448, REW: 554, DAR, Densusianu HLR I: 186), de unde provin, cu sensuri diferite, formele din limbi romanice ca it. *apprendere*, prov. *aprendre*, fr. *apprendre*, sp. şi port. *aprender*.

Din perspectivă ***geolingvistică***, *aprínde* este înregistrat mai frecvent în aria estică şi nord-estică (Moldova şi Bucovina) şi în cea sudică (Muntenia şi Dobrogea) atât ca prim răspuns, cât şi ca a doua şi a treia variantă de răspuns.

BDD-A7019 © 2014 Editura Universității din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:00:59 UTC)

În Oltenia, apare înregistrat mai rar: *aprínd* 936, 943, 981, 984; *tot aprínd* 914; *îl aprínd* 928, 979, 989; *l-aprínḑ* (2 sg.) 940 şi doar ca primă variantă de răspuns.

În regiunile sud-vestice, *aprínd* apare numai ca cel de-al treilea răspuns în combinație cu verbul **súflu** (*súflu să-l aprínd* 3), în locul său fiind preferați termenii *aţîţ* şi *súflu*. Redăm câteva exemple extrase din lista de referință a termenilor: *îl aţîţ* 61; *aţîţ* 11, 12, 16, 21, 70; *aţîţîi̯* 8, 18, 27, 28, 30, 33, 42; *îl aţîţîi̯ lumína* 35; *aţîţîi̯ şî súflu-n̦ fi̯oc* 29; *súflu în foc* 1, 2, 10, 13, 17, 20, 24, 45-47, 54, 69-72, 74, 79, 80, 82-86, 88, 90-94, 97-99; *súflu-n̦ foc ca să s-apríndă* 100; *súflu în foc să s-apríndă* 6, 7, 64, 76; *súflu-n i̯el să s-apríndă* 32, 113, 173, 829, 920; *súflu ca să să apríndă* 53, 65, 68, 95; *súflu să s-aprínd*ă 4, 9, 34, 36, 37, 39, 48, 50, 55, 59, 63, 77, 78; *súflu să s-príndă o ţîrícă* 57; *súflăm* (1 pl.) *să s-aprínd*ă 41, 49; *súflu* 3, 22, 25, 26, 31, 56, 60, 62; *suflăm* (1 pl.) 52 (primele variante de răspuns); *aţîţ* 1, 3, 6, 26, 70, 71, 80, 81, 83, 84, 85, 89, 90, 94, 95; *aţîţâi̯* 69 (ca a doua variantă de răspuns).

În Crişana, *aprínd* este întâlnit mai frecvent doar ca primă variantă de răspuns *aprínd* 128, 132, 167, 195, 199 şi, mai rar, ca cel de-al doilea răspuns: *aprínd* 124; *aprínd d″ ĕ noi̯* 199. Ca cel de-al treilea răspuns, termenul apare în combinație cu **súflu:** *súflu şî aţîţ fócu* 115.

În Transilvania termenul nu apare înregistrat, în locul lui fiind utilizat cu precădere **aţîţ** (v. *supra* 1.1.) dar şi **súflu** (v. *infra* 1.3.). Redăm câteva exemple cu cele două forme extrase din lista de termeni: *aţîţ* 246; *súflu* 241-245, 249-252, 255, 256, 260, 262, 264, 268, 296, 272, 275, 280, 284-287, 291, 294, 295, 297, 298, 300, 301, 303, 306-314, 316-318, 320-335, 337, 338, 340-356, 359-362, 364-369, 371-377, 379, 380, 382-385, 387, 389-409, 411, 415, 417-421, 423-438, 440, 442-450, 452-460; *súfli̯ui̯* 416; *súfli̯u* 378, 386; *súfli* (2 sg.) 263, 265, 274, 277, 288, 293).

1.3. Sufla, cu sensul de a 'a face să ardă focul, a-l înteți' din lat. *sŭfflāre* (PEW 1673; REW 8430; SDLR; CDER 8329), de unde provin it. *soffiare*, prov. *soflar*, fr. *souffler*, sp. *solla*.

Termenul formează o arie dialectală vastă care cuprinde regiunile estice şi nord-estice (*súflu să s-apríndă* 461, 462, 478, 479, 487, 492, 495, 544, 548, 605, 607, 631; *súflu ca să să apríndă* 469, 620; *súflă-n̦ ◡ fóc* (3 sg.) 496, 540, 555 (ca prim răspuns); *súflũ ◡ foc să-l aprínd* 618 (ca cel de-al doilea răspuns); *súflu-n̦◡foc sâ s-apríndâ* 468 (ca cel de-al treilea răspuns), aria sudică: *súflu să i̯a* foc 728; *súflu în foc* 739, 742-744, 746-748, 750, 752, 812, 838, 844, 850, 885, 893 (ca prim răspuns); *súflu* 820; *súflu s-aprínd*ᵘ̯ 784 (al doilea răspuns).

În graiul moldovenesc, alături de forma *súflu*, apare varianta *sófli* înregistrată o singură dată în lista de referință analizată (*sófli* (2 sg.) *ca sî ardi* 464, în localitatea Izvoarele Sucevei, nordul Modovei).

BDD-A7019 © 2014 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:00:59 UTC)

În Oltenia, ***sufla*** apare înregistrat numai ca prim răspuns. Redăm, în continuare, câteva exemple: *súflu* 907, 918, 922, 934, 951, 955, 973, 980; *súflu ◡ foc ca să s-aṭíṭe* 925.

În aria sud-vestică şi vestică a teritoriului dacoromânesc, termenul discutat este întâlnit destul de frecvent şi în toate ipostazele de răspuns. Citǎm câteva apariţii ale sale: *súflu în foc* 1, 2, 10, 13, 17, 20, 24, 45-47, 54, 69−72, 74, 75, 79, 80, 82−86, 88, 90−94, 97−99 – ca prim răspuns; *súflă* (3 sg.) 72; *súflu* 14, 41, 57; *súflu ca să-l aṭíṭ* 34; *súflu-n spoi̯cri̯* 51; *súflu să-l aprínd* 3; *súflu să s-apríndă* 58; *súflu táre ca să s-apríndă* 53 – ca a doua variantă de răspuns; *súflu să-l aprínd* 3 – al treilea răspuns (Banat); *súflu în foc* 107, 110, 120, 121, 126, 129, 130, 135-137, 142, 143 145, 159, 160, 165, 172, 175, 177, 184, 204, 205, 209, 211, 212, 218 – primul răspuns; *súflu şi s-aṭúṭă* (3 refl.) 162; *súflũ ◡ foc şi s-apríndă* 189 – al doilea răspuns; *súflu şî aṭíṭ fócu* 115 – al treilea răspuns (Crişana).

În Transilvania, termenul apare înregistrat numai ca primă variantă de răspuns: *súflu* 241-245, 249-252, 255, 256, 260, 262, 264, 268, 296, 272, 275, 280, 284-287, 291, 294, 295, 297, 298, 300, 301, 303, 306-314, 316-318, 320-335, 337, 338, 340-356, 359-362, 364-369, 371-377, 379, 380, 382-385, 387, 389-409, 411, 415, 417-421, 423-438, 440, 442-450, 452-460; *súflu̯* 416; *súfliu̯* 378, 386; *súfli* (2 sg.) 263, 265, 274, 277, 288, 293.

Cuvântul nu apare înregistrat în niciuna dintre variantele sale de răspuns în regiunea Maramureşului.

Cei trei termeni discutaţi anterior apar în variaţie liberă cu alte expresii şi cuvinte regionale şi populare care prezintă în conţinutul lor semantic ideea de ’a înteţi focul’.

Astfel, în zonele estetice şi nord-estice, alături de *aṭíṭ*, *aprínde* şi *súflu* mai sunt înregistrate următoarele forme:

a) expresii care conţin verbul *a face*: *fac fócu* 572, 598 (primă variantă de răspuns), *îl fac sî árdî* 584 (v. **Alţi termeni** ALLR. Sinteză 2013: 78);
b) expresii care conţin verbul *a da*:
- *dau̯ zagnátâ fóculu* 529 (a treia variantă de răspuns) sinonimă cu regionalismul *zăgnăt fóc* 542 (v. **Alţi termeni** ALLR. Sinteză 2013: 78)[2].

[2] De remarcat este faptul că în dicţionare este înregistrată forma substantivală ***zăgneátă*** (pl. ***zăgnéte***) s. f., cu sensul ‘foc de nuiele sau de surcele uscate, care arde cu flacără vie’, şi nu cea verbală întâlnită în graiul moldovenesc (ŞDU[7], SDLR, DLRM, DOOM 2010).

BDD-A7019 © 2014 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:00:59 UTC)

Din punct de vedere etimologic, forma *zăgnăt*/*zăgn̦átâ* este de origine slavă (sl. *gnĕtiti* ’a aprinde’ (CDER 9409), fiind regăsit şi limbile rus. *zagneta*, ucr. *zahnit* (DLRM).
- *îi̯ da u̯ vînt* 493 (a treia variantă de răspuns);

c) delocutivul *a întări* format cu prefixul *în-*, al cărui sens depinde de sensul locuțiunii care a stat la baza sa, şi anume: *a face mai tare* (*întărésc fócu* 551);

d) cuvinte populare: *zắdîr fócu* 573; *zădărắsc* 576, cu sensul de ‘a ațâța focul’ (DLRM 1958), ‘(focul, jăraticul) a amesteca (cu ceva), pentru a arde mai tare, a răscoli; a scormoni; a zgândări’ (NODEX), este un cuvânt tot de origine slavă (cf. sb. *zadirati* ‘a împinge’, bg. *zadiram*; sau după CADE are la origine un sl. **zadrati*, atestat de sb. şi bg. Cf. sl. *zadorŭ* ‘acțiunea de a irita’ (CDER 9401));
zắdîr şi *zădărắsc* apar alături de varianta *jắdăr* (*îl jắdăr* 580).

e) regionalismul *scormoli*, cu sensul ‘a răscoli focul, jarul, cenușa pentru a face ca focul să se învioreze, să ardă mai bine, a răscoli’ (ŞDU[7], SDLR, DEX 09, NODEX), are etimologie necunoscută; termenul a fost înregistrat ca a doua şi a treia variantă de răspuns: *scormolésc* 636; *scormolésc ĩ‿ foc* 529; *scormoňésc* 576.

f) regionalismul *îl jerésc* 566; *îl jă/êrésc* 587; *jărắsc* 526, 596, 601 alături de varianta *ẑerésc* (*ẑerésc fócu* 530), cu sensul ‘de a răscoli jarul pentru a aprinde mai bine cărbunii’, ‘scormolesc focu ca să ardă mai bine’ (SDLR) provine de la cuvântul *jar* (sl. *žarŭ* Miklosich 1886: 22; CDER 4593).

În legătură cu *jar/jăratec* sunt şi termenii *îl zărătiŝésc* 602 (v. **Alți termeni** ALLR. Sinteză 2013: 78) cu varianta *îl jărătăŝésc* 603; *îl jîrăǵésc* 650 (al doilea răspuns); *îl jărăǵéşti* (3 sg.) 646 (al treilea răspuns).

g) alți termeni: *ĝontésc tÛ‿ ŧoc* 573; *întắrt* 644; *îl resfói̯* 471; *rícîi̯ sî-l aţíţ* 665; *scrijălésc* 557, *îl mai̯ forțắz* 653; *fu̯ orțắz* 663, *sî-l mai̯ sîcîi̯ésc* (conj. prez.) 667; *l̨ ţíţîi̯ fócu̯* 465 (a doua variantă de răspuns).

În regiunile sudice (Muntenia şi Dobrogea) sunt înregistrați atât termeni comuni cu cei din aria estică, cât şi noțiuni specifice acestui areal.

BDD-A7019 © 2014 Editura Universității din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:00:59 UTC)

Dintre termenii comuni menționăm:
a) expresie cu verbul *a face*: *fac fócu* 702, 738, 921; *să fácă fócu* (conj. prez. 3 sg.) 695;
b) delocutivul *a întări*: *întărésc fócu* 869; *l-întăréşti* (2 sg.) 853; *întărésc* 877; *întărésc fócu* 726 (ca al doilea răspuns);
c) *jerăgésc îm foc* 741; *îl mai jărăgésc* 642; *îl mai jărăgéşti* (2 sg.) 832; *jărăgésc* 851, 894; *jerăgésc* 745; *mai jerăgăie-n fócu ăla să s-apríndă!* (imper. 2 sg.) 816 (ca al doilea răspuns).
d) *zerésc fócu* 530 cu varianta *îl jerésc* 566; *îl jă/ërésc* 587; *îl mai jîrăşti* (2 sg.) 774; *jărăsc* 526, 596, 601; *[îl] jeruieşt* (2 sg.) 270; *[îl] jăruim* (1 pl.) 304; *jăruí* 14, 23; *şăruí* 19.

Specifici acestei arii geografice sunt:

a) cuvântul popular *scurma*, cu sinonimele *a zgârma*, *a scormoni*, provine de la *scrum* ‘cenuşă, praf’; forma primitivă a cuvântului este *scruma* ‘a arde’; originea termenului poate fi explicată din lat. **excorrimāre* (Giuglea 1909: 26; REW 2254; CDER 7634); citățm câteva exemple extrase din lista de referință analizată: *mai scîrm în el 779; scîrm* 763; *scîrmí* (2 sg.) *în foc* 766; *îl mai scîrmăm* (1 pl.) *ca să s-aprinză* 835; *scîrm foc* 771 (ca al doilea răspuns).

Alături de *scurma* mai este înregistrat, tot ca primă variantă de răspuns, *zgîrma*: *mai zgîrmí* (2 sg.) *şî l-apríz* 765; *zgîrm i el* 818; *zgîrmí* (2 sg.) *în iel* 834; *zgîrm* 825; *îl zgármení* (2 sg.) *şi súflĩ iel* 815.

b) termenul *zgândăr*, ‘(focul, jăraticul) a amesteca (cu ceva) pentru a arde mai tare; a răscoli; a scormoni; a zădărî’, are etimologie necunoscută (ŞDU[7]; DLRM; NODEX); citățm câteva exemple extrase din lista de referință care conțin acest verb: *zgíndăr fócu* 816; îl *mai zgíndări* (2 sg.) *şi s-aprínde* 758; *îl zgíndăr* 757; *zgíndărésc fócu* 754; *zgíndîr* 811 (ca al doilea răspuns);
c) expresii cu verbul *a aşeza*: *aşéz fócu* 884, 886 cu varianta *aşăz* 590; în acest caz, remarcăm trecerea vocalei palatale *e* din seria anterioarelor în seria vocalelor centrale pe fondul pronunțării dure a consoanei *ş* (Caragiu-Marioțeanu *et. al.*1977: 151, Ionescu 1975: 93-97);
d) termenul *răvăcéşte*; *îl răvăcéşti* (2 sg.); în cazul celei de-a doua forme, remarcăm prezența elementului vocalic [i], la finală de cuvânt, pentru marcarea persoanei a II-a, indicativ prezent.

BDD-A7019 © 2014 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:00:59 UTC)

În Oltenia, pentru desemnarea ideii de ‘a aprinde focul sau a-l face să ardă mai bine’, sunt înregistrați aceiași termeni regăsiți și în regiunile discutate anterior. Oferim câteva exemple extrase din lista de referință: expresii cu verbul *a face*: *fac fócu máre* 988; delocutivul *a întări*: *să-l întărésc* (conj. prez.) 941; formele populare *a scurma* şi *a zgârma*: *îl maị scấrm* 992; *îl zgîrm* 978; 974; *ẑgîrm în foc ca să s-aprínză* 983; *îl jerésc* 978 (al doilea răspuns).

Dintre termenii înregistrați numai în această arie geografică citățm: *a scobi: maị scobésc* 996 (v. **Alți termeni** ALLR. Sinteză, *loc. cit.*); *a împuternici*, cu sensul de *a face mai puternic*: *îl împuterňiśésc* 949 (v. **Alți termeni** ALLR. Sinteză, *loc. cit.*); *vîjăị tăĉúnele* 980 (al doilea răspuns); *întărítă-l!* (imper. 2 sg.) 945 (al doilea răspuns) şi *întărít* 945 (al treilea răspuns); *riş*ḱ*ŕi*ḭ (2 sg.) *fócu* 753[3] (v. **Alți termeni** ALLR. Sinteză, *loc. cit.*). Toate cuvintele păstrează în conținutul lor semantic ideea de ‘a aprinde focul sau a-l face să ardă mai bine’, fiind folosite cu sens figurat.

În zona Banatului, alături de *aț́íț*, *aprínde* şi *súflu*, tot ca prim răspuns, sunt consemnați şi următorii termeni:

a) expresii cu verbul *a face*: *fac fócu* 73; *fa*(*g* ◡ *f*ʉ*oc* 87;

b) regionalismul *jărui* (*jar* + suf. verbal *-ui*): *jărụị* 14, 23 cu varianta *şărụị* 19.

În cazul verbelor *jărụí şi şărụí*, ambele cu infinitiv terminat în *-i*, remarcăm absența sufixului suplimentar *-esc*. Lipsa sufixului este o tendință prezentă atât în graiul bănățean, cât şi în alte subdialecte de vest şi de nord (Caragiu-Marioțeanu *et. al*. 1977: 151)[4].

Ca al doilea răspuns au fost oferite următoarele variante:

a) expresii cu verbul *a da*:

- *îị daụ luft ca să árdă* 44; remarcăm în componența expresiei cuvântul de origine germană *luft* s.n. (pl. *lúfturi*), care are sensul ‘curent de aer’ (CDER).

- *daụ f*ʉ*oc şî-l aț́íț* 11; *îị daụ o ț́ẹ́ră sufláre* 99 (ca al doilea răspuns);

b) cuvinte al căror sens propriu se depărtează de cel care implică acțiunea de a aprinde focul, dar care, totuşi, o desemnează, prin analogie

[3] Remarcăm păstrarea fenomenului palatalizării labialei [p], fenomen foarte frecvent în zona de nord-est şi est a Munteniei.

[4] Această tendință se manifestă şi în cazul verbelor de conjugarea I, care, în graiul muntenesc şi în limba standard, primesc sufixul suplimentar *-ez* la indicativ prezent şi conjunctiv timpul prezent (Caragiu-Marioțeanu *et. al.* 1977: 151).

BDD-A7019 © 2014 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:00:59 UTC)

cu sensul inițial: *jínt̆ăi̯ cum fi̯er, cu-n lémn* 58 (sensul propriu al cuvântului *a jânta* este ‘A frământa caşul pentru a-l stoarce de zer’; de aici, şi evoluția sensului către ideea de *a înteți focul*);

c) regionalismul *a boldi* (*bold* + suf. verbal *-i*): *îl bolʤésc cu o bíta* 50 (şi de această dată, asistăm la o evoluție a sensurilor; de la cel de bază: ‘A împunge un animal cu prăjina, cu bățul, cu nuiaua sau, *p. ext*., a lovi un animal cu bățul, cu nuiaua pentru a-l îndemna la mers, la tras. **2.** Tranz. Fig. A îndemna, a împinge pe cineva la o acțiune; a stimula’ (DEX 09) s-a ajuns prin transfer metonimic la ideea de a *a înteți focul*).

Un alt termen prin care este desemnată noțiunea discutată este forma *îl kićésc* 86. Etimologic, este pus în legătură cu mag. *tekerős* ‘noduros’ (DAR, CDER 1761). Legat de acest verb, DAR consemnează termenul *chici*, *chíciuri*, s.n. (reg.) cu sensul **2**. ‘pădure din care se taie nuiele’.

În Crişana şi în Maramureş, noțiunea discutată este redată numai prin formele *aţíţ*, *aprínde* şi *súflu*. Ca a doua variantă de răspuns nu a fost înregistrată decât expresia *u̯ úmblu în‿ foc* 119.

În zona Transilvaniei, pentru noțiunea discutată sunt oferite ca prim răspuns *aţíţ* şi *súflu* şi *răscoli* (**[***îl] răscoľéşt'* (2 sg.) 302; *[îl] răscoľéşt/ĉ* (2 sg.) 305; *[îl] răscoľím* (1 pl.) 289) şi forma *[îl] jeru̯éşt* (2 sg.) 270; *[îl] jăru̯ím* (1 pl.) 304.

Ca a doua variantă de răspuns, a fost oferită forma *[îl] tomnésc* 319, cu varianta *[îl] tomăsc* 248.

2. Concluzii

În urma acestei scurte analize a listei de referință, constatăm o mare varietate de termeni prin care se poate reda noțiunea *AȚÂȚ*[2] *(focul)*. Această diversitate a termenilor este creată de anumiți factori precum:

(a) influențele străine exercitate asupra limbii române vorbite în diferite regiuni ale teritoriului dacoromânesc: cea a limbilor slave vecine, în regiunile estice şi nord-estice (rusa şi ucraineana) şi bulgara, în arealul sudic, şi influența germană manifestată în zona de sud-vest; în toate regiunile, termenii latineşti (*aţâţ*, *aprínde*, *súflu*) coexistă, în ponderi diferite, cu elementele străine (slave: *jărui̯* 14, 23, derivat de la s.n. *jar*, de origine slavă (cf. sl. *žarŭ* Miklosich 1886: 22), *zădîr fócu* 573, *zăgnăt fóc* 542; germane: *îi̯ dau̯ luft ca să árdă* 44), concurența lor fiind rezultatul contactului lingvistic dintre populațiile românești şi cele de origine slavă şi germană; o consecință a acestei interacțiuni o constituie şi

BDD-A7019 © 2014 Editura Universității din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:00:59 UTC)

apariția unor expresii alcătuite dintr-un element latin (v. de exemplu *a da*) şi unul străin (v. de exemplu *da̯u zagnátâ fóculu* 529; *îi̯ da̯u luft ca să árdă* 44);

(b) adoptarea unor cuvinte, care, prin conținutul lor semantic, pot reda acțiunea de 'a aținția, a înteți focul', ca de exemplu: *îl mai̯ scármăn acólo* 756 sau *îl bolǫésc cu o bîtâ* 50; sensurile acestor cuvinte au suferit evoluții semantice; de la sensurile lor de bază prin transfer metonimic s-a ajuns la ideea de 'a aprinde focul'.

BIBLIOGRAFIE

Atlase şi dicționare

ALLR. Sinteză, II – *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Sinteză*, coordonator: Nicolae Saramandu; colectiv de elaborare: Dana-Mihaela Zamfir, Marilena Tiugan, Verginica Barbu Mititelul, Carmen Ioana Radu, Irina Floarea, Mihaela-Mariana Morcov, vol. II, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2005.

CADE – Candrea, I. A, Gh. Adamescu, 1931, *Dicționarul Enciclopedic Ilustrat*, Bucureşti, Editura Cartea Românească.

CDDE − Candrea, I.A., Ov. Densuşianu, 1914, *Dicționarul etimologic al limbii române. Elemente latine*, Bucureşti, Socec&Co.

CDER – Ciorănescu, Al., 2002 [1958-1966], *Dicționarul etimologic român*, Bucureşti, Editura Saeculum I. O.

DAR – *Dicționarul Academiei Române*, 1913-1940, Bucureşti, Editura Academiei.

DEX 09 – *Dicționarul explicativ al limbii române*, 2009, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic.

DLRM – *Dicționarul limbii române moderne*, 1958, Bucureşti, Editura Academiei Române.

DOOM 2010 – *Dicționarul ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române*, 2010, ediția a II-a, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic.

Miklosich, F., 1886, *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*, Viena.

NODEX – *Noul dicționar explicativ al limbii române*, 2002, Bucureşti, Editura Litera Internațional.

PEW − Puşcariu, S., 1905, *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache. I. Lateinisches Element mit Berücksichtigung aller romanischen Sprachen*, Heidelberg.

REW − Meyer-Lübke, W., 1911, *Romanisches etymologisches Wörterbuch***,** Wien, Heidelberg, Carl Winter Universitätsverlag.

SDLR − Scriban, A., 1939, *Dicționaru limbiĭ româneştĭ (Etimologii, înțelesuri, exemple, citațiuni, arhaizme, neologizme, provincializme)*, Ediținea întîia, Iaşi, Institutul de Arte Grafice „Presa Bună".

ŞDU[7] − Şăineanu, L., 1929, *Dicționar universal al limbei române*, ed. a VII-a, Craiova, Scrisul Românesc.

Lucrări teoretice

Caragiu-Marioțeanu M., Şt. Giosu, L. Ionescu-Ruxăndoiu, R. Todoran, 1977, *Dialectologie română*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică.

Densusianu, Ov., 1906, *Histoire de la langue roumaine*, I, Paris, Ernest-Leroux.

Giuglea, G., 1909, *Cercetări lexicografice: elemente latine în limba română*, Bucureşti, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl.

Ionescu L., 1975, „Observații asupra unor „consoane dure" în dacoromână", în *Fonetică şi dialectologie*, IX, pp. 93-97.

Şăineanu, L., 1887, *Încercare asupra semasiologiei limbei române: studie istorice despre transițiunea sensurilor* (cu o alocuțiune-prefață de B.P. Haşdeu), Bucureşti, Tipografia Academiei Române.

BDD-A7019 © 2014 Editura Universității din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:00:59 UTC)

BDD-A7019 © 2014 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:00:59 UTC)